

Problemi vezani uz mučeničku grupu Svetih Četvorice Ovjenčanih

Četvoricu Ovjenčanih, Quattuor Coronati, čine dvije skupine svetaca, panonski klesari i rimski kornikulariji. Autor je njihovu legendu napisao poput biografije četvorice klesara i veoma je impresivna. Brojne martirologije još od kasne antike spominju ovu mučeničku skupinu. Zbog povijesnih podataka u legendi i brojnih nejasnoća oko nastanka i širenja kulta, Četvorica Ovjenčanih iznimno su zanimljiva tema znanstvenika. Brojni radovi pokušavaju verificirati povijesne podatke, datirati arheološke nalaze, ali i rekonstruirati put i razvoj njihova kulta. Unatoč trudu, brojna su pitanja na koja još uvijek nema pravog odgovora.

Imenom *Quattuor Coronati* podrazumijevaju se dvije skupine mučenika koji se u liturgijskom kalendaru slave 8. studenoga. Titulu *Coronati* dobili su jer su u najranijoj ikonografiji bili su prikazivani kako primaju krune iz ruku Kristovih (*Delehaye* 1913, 63-71). Skupine su:

- klesari iz Panonije Kladije, Kastorije, Simfronije i Nikostrat kojima je pridružen i peti, Simplicije
- rimski kornikulariji kojima je zaboravljeno ime, a možda su se zvali Sekund, Severin, Karpofor i Viktor (*Amore* 1968, 1288).

Obje skupine svetaca nastradale u vrijeme Dioklecijana, zbog istog božanstva (Asklepija), na sličan način (šorpionima) i istoga datuma. Vrlo vjerojatno su se dva kulta rano stopila u jedan.

Ova grupa svetaca postavlja pred hagiografe teško rješiva pitanja o podrijetlu mučenika, vremenu i mjestu događaja, početku i razvoju kulta te vjerodostojnosti akata poznatih pod imenom *Passio SS. Quattuor Coronatorum*.¹

¹ Kroz srednji je vijek *PASSIO SS. QUATTUOR CORONATORUM* zabilježena u 23 kodeksa nastala u razmaku od VIII. do XIV. stoljeća: 1) *Codex Bibliothecae Nationalis Parisiensis Lat.* 10861, olim *coenobii Sancti Petri Balvacensis* /VIII st./ 2) *Codex Capituli Veronensis* 95 /olim 90/ /IX st./ 3) *Codex Bibliothecae Bollandianae* 14 /X st./ 4) *Codex Bibliothecae publicae Bernensis* 48 /X-XI st./ 5) *Codex Casinas* 148 /1010. god./ 6) *Codex Bibliothecae Ambrosianae* B 55 /XI st./ 7) *Codex Archivi Capituli Sancti Petri in Vaticano* A5 /XI st./ 8) *Codex Bibliothecae publicae Trecensis* 1248, olim in *Bibliotheca Buheriana* /XI. st./ 9) *Codex Bibliothecae Vallicellanae* IX /XI st./ 10) *Codex Casinas* 139 /XI st./ 12) *Codex Casinas* 149 /XI st./ 13) *Codex Bibliothecae Vallicellanae* VIII /XII st./ 14) *Codex Monacensis Latinus* 9506, olim *Monasterii Oberaltahensis* /XII st./ 15) *Codex Monacensis Latinus* 22244, olim *Windbergensis* /XII st./ 16)

Legenda

Legenda opisuje mučeništvo petorice klesara u carskom kamenolomu u Panoniji. Na kraju je kratak zapis o stradanju četvorice anonimnih kornikularija u Rimu. *Passio SS. Quattuor Coronatorum* (Delehaye 1910, 765-780) svrstana je u treću Delehayevu skupinu legendi (Delehaye 1955, 106-109),² kojoj pripadaju kasnije prerade originalnih dokumenata. Nastala je u antici kao slobodnija obrada izvora nastalih u progonima kršćana. Glavni argument je jezik kojim je pisana – posebno tehnički termini koji su se dotad upotrebljavali na području cijelog Rimskog Carstva – i podatci o zemljopisnom području gdje se događaj odvijao. Ovo svrstavanje nije apsolutno sigurno jer bi legenda mogla pripadati i kategoriji povijesnih romana. To ovisi o postojanju prvotnog teksta na kojem se ona temelji, ali taj sudski izvještaj o sporu klesara i filozofa nije sačuvan.

Legenda sadrži stereotipna mjesta koja govore o svetačkom djelovanju (prema Bratož 1986, 118-121)³ i o djelovanju progonitelja (Lalošević 2004, 71-72).⁴

Codex Bibliothecae Vaticanae Lat. 1192 /XII st./ 17) *Codex Monacensis Latinus* 4.608, olim *Benedictoburanus* /XII st./ 18) *Codex Florentinus bibliothecae Laurentianae*, olim *Mugellanus de Nemore* XIII /XII st./ 19) *Codex Bibliothecae Vaticanae* 1608 /XII-XIII st./ 20) *Codex Zwettlensis* 14 /XIII st./ 21) *Codex Gothanus* /XIV st./ 22) *Codex Bibliothecae Vaticanae* 6176 /1601. god./ 23) *Codex Einsidlensis* 256 /nije navedeno vrijeme nastanka/ 24) *Codex Bibliothecae Regiae Bruxellensis* 8936 – 38 /nije navedeno vrijeme nastanka/

² H. Delehaye je legende klasificirao u šest grupa.

³ *Loci communes* tzv. opća mjesta u pasijama: 1) *datiranje mučeništva*: „Mučeni su šesti da Novembarskih Ida“ 2) *opis područja progona*: „Istoga je časa ondje u panonskim stranama počeo graditi svetište na mjestu koje se zove Debeli brijeg“ 3) *informacije o lokalnim progoniteljima*: „Tribun Lampadije odmah je zapovjedio neka se pripremi tribunal i okupe svi majstori“ 4) *spomen službenog kulta*: „Iskažite štovanje bogu Suncu“ 5) *isticanje učenikova mišljenja o poganskom bogu*: „Ne znaš li da niti Sunce, što smo ga načinili klesarskim umijećem, nije ništa“ 6) *oznaka mučeniškova položaja i zanimanja*: „U kamenolomu je zatekao Klaudija, Kastorija, Sempronijana i Nikostrata, čudesne u klesarskom umijeću“ 7) *podatak o ostalim kršćanima u kraju*: „...kog nađu sapetog u lancima zajedno s mnogim drugim priznavaocima vjere“ 8) *podatak o mučeničkoj ustrajnosti u vjeri*: „neka zna car Dioklecijan da smo mi kršćani, i da nećemo odustati od štovanja Isusa Krista“ 9) *podatak o načinu pogubljenja*: „Izvrši naredbu, načini olovne kovčege, te ih žive zatvori u njih i zapovijedi baciti u rijeku“ 10) *opis pokopa*: „Nakon 42. dana kršćanin Nikodem podigao je kovčege s tijelima i položio ih u svome domu“ 11) *spomen čuda*: „Istoga je sata Lampadija obuzeo zloduh i rastrgao ga, te je izdahnuo sjedeći na sudačkom stolcu“ (Bratož 1986, 118-121).

⁴ Progoniteljska shema za QC: 1) *carevi progonitelji izdaju edikt ili pokreću progon*: Car zapovijedi nekome tribunu, Lampadiju imenom, neka ih zajedno s filozofima preslušaj, rekavši: „Iskušaj ih ispitivanjem, pa koji bude uhvaćen u krivnji lažnoga svjedočenja, kriv je i neka ga stigne kazna!“ 2) *lokalni progonitelji pristupaju provedbi*: tribun Lampadije odmah je zapovjedio neka se na istome mjestu, pred Sunčevim hramom, pripremi tribunal i neka se okupe svi majstori, Simpronijan, Klaudije, Nikostrat, Kastorije, Semplicije i filozofi 3) *pogansko stanovništvo reagira na edikt*: nema spomena o ediktu u legendi 4) *pogani prepoznaju kršćane i trude se da budu predani nadležnima*: filozofi Dioklecijana podbodu govoreći: „Preblagi Cezare i vječni Auguste, Ti koji ljubiš sve ljude i prijatelj si mira, neka zna Tvoja Blagost da su ovi što su ti omiljeli kršćani, i da sve što im god bilo određeno rade u ime Kristovo.“ Filozofi rekoše: „Presveti vladaru i vječni

Unatoč tomu, ova pasija odskače od tipičnih djela hagiografske literature. Ona je ponajprije autorizirana, potpisan je sastavljač: *Censualis a gleba actuarius nomine Porfyreus*. Tekst ima literarnu vrijednost, pripovijest je slobodno oblikovana i impresivna, a likovi nisu prikazani na tipičan način. Car Dioklecijan je oslikan kao čovjek opsjednut građenjem, a ne kao tipični krvavi progonitelj kršćana. U tekstu se citira Novi zavjet prema latinskoj verziji *Itale*: Mt 10,39 – „*Deus dominus Iesus Christus ipse dixit: Qui invenit animam suam perdit eam, et qui perdiderit animam suam, invenit eam*“ (Porfirije VIII); Kol 3,17 – „*quia sic nos docuit doctor gentium beatus Paulus apostolus dicens: Quidquid facitis, in nomine Domini facite*“ (Porfirije VIII); Ps 113,8 „...*quia sic scriptum est: Similis illis fiant qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis*“ (Porfirije XV). To potvrđuje ranu dataciju teksta i svrstavanje prema Delehayevoj klasifikaciji legendi.

Tekst obiluje realnim podatcima o klesarstvu, vrsti kamena i tehničkim terminima narudžbi: „*ex lapide taso ... ex metallo porfiritico ... ex metallo proconisso*“; „*Simulacrum Solis cum quadriga* – sunčev kip s četvoropregom; *Asclepium simulacrum* – Asklepijev kip; *Columnae* – stupovi; *capitella columnarum* – glavice stupova;⁵ *columnae cum capita faliata* – stupovi s lisnatim glavicama; *Concae*

Auguste, neka zna Vaša Blagost da su oni koje Vaša Svjetlost proglašava najokretnijima u klesarskom umijeću, to jest Klaudije, Simpronijan, Nikostrat, Kastorije i Simplicije, svetogrđnici kršćani i da su s pomoću vračarskih bajalica nadmašili sve ostale ljude.“ 5) *progonitelji nešto znaju o kršćanstvu, ali to krivo tumače*: jedan ih je pak od filozofa gledao, pa kad je vidio da ništa nisu radili bez znaka križa, nego su svakog sata koristili Kristov znak u radu, silno ga je to uzrujalo, te je rekao pun gnjeva: „Ovo je nekakvo čarobnjaštvo, nekakav znak okrutnosti po kojemu vi sve sretno izvršavate!“ Lampadije reče: „Koje je svjetlo tako jasno poput svjetla boga Sunca?“ 6) *inzistiranje na službenom kultu*: Rasrđeni car Dioklecijan reče: „Sunca mi, ako ne žrtvuju bogu Suncu, po starome običaju i ne pokore se naredbama, uništiti ću ih svakovrsnim savršenim mučilima!“ 7) *prvi (blagi/licemjerni) istražitelj poziv osumnjičeniku da dokaže nevinost*: tribun Lampadije reče: „Molim i opominjem vas, nemojte izgubiti onoliko ljubav i milost vladara Dioklecijana!“ 8) *nastavak postupka tijekom kojega istražitelj postaje sve okrutniji i ljući*: tribun Lampadije rasrđen odredi... 9) *zbuđenost suca tvrdnjama kršćanina*: filozofi tada planuše protiv njih, govoreći Dioklecijanu: „Preblagi vječni Auguste, vidiš li nevjeru, kakvim oholim se govorom obraćaju Vašoj Blagosti?“ Car Dioklecijan reče: „Neka se ne odbace vješti umjetnici, nego neka ih se još više štuje!“ 10) *nesiguran i neodlučan sudac savjetuje se s vladarom*: nakon devet dana Lampadije, skupivši smionost, javi caru Dioklecijanu što je obavio 11) *progonitelj muči kršćanina*: „Ako se ne pokore i ne žrtvuju bogu Suncu, išibaj ih škorpionima!“ i Lampadije ... odredi da ih se razgoliti i muči škorpionima 12) *izricanje osude u gnjevu*: kad je to Dioklecijan čuo, silno se razgnjevio i rekao je, pun pregolema bijesa: „Neka se načine olovne kutije i neka se živi u njih zatvore i bace u rijeku!“ 13) *pogubljenje*: tada Nikicije, jedan senator koji je bio prisjednik Lampadiju izvrši naređenje cara Dioklecijana, načini olovne kovčuge, sve ih žive zatvori u njih i zapovijedi ih baciti u rijeku 14) *progonitelja pogađa kazna*: istoga je sata Lampadija obuzeo zloduh i rastrgao ga te je izdahnuo sjedeći na svojem sudačkom stolcu.

⁵ Potvrdu da je stručna klesarska terminologija u legendi stara dao je nalaz jednog rimskog natpisa u Splitskom muzeju br. 838. koji je nađen u kamenolomu Plate (lokacija između Splitske i Škripa na Braču). Natpis govori o vojniku koji je vršio nadzor nad kamenorescima u Sirmiju, pa je premješten na Brač gdje se vadio kamen za splitsku palaču. U njemu se spominje izraz „*capitella columnarum*“ koji nalazimo i kod Porfirija. Vjerojatno su se na području cijelog Carstva upotrebljavali isti stručni izrazi (Bulić 1908, 111-127).

ornatae sigilis – školjke ukrašene likovima; *concae et lacus cum sigilis et chantaris* – školjke s likovima i kantarima; *concae cum sigilis et herbacantis* – školjke s likovima i biljkama akantima; *concae sum malis et herbacantis* – školjke s jabukama i biljkama akantima; *concae* – školjke; *sigilla* – likovi; *victurie* – viktorije; *cupidines* – kupidoni; *similitudo gentium multarum* – likovi brojnoga ljudstva; *leones fundates aquam* – lavovi koji liju vodu; *aquilae* – orlovi; *cervi* – jeleni“.

Tekst spominje nekoliko zajamčeno povijesnih sudionika u radnji, (osim vladara koji se uobičajeno navode): antiohijski biskup Kiril,⁶ spomenut u Euzebijevoj Povijesti crkve, krstio je obraćenika Simplicija: *Et invenerunt episcopum in custodia carceris religatum, nomine Quirillum, de Antiohia adductum, pro Christi nomine vinctum, qui iam multis verberibus fuerat maceratus in tribus annis; (Porfirije VI)* i rimski biskup Miltijad koji je pokupio tijela kornikularija i odredio im zajedničko štovanje s panonskim klesarima: *iussit beatus Militiades episcopus (Porfirije XXII)*.

Toma Arhiđakon u *Kronici* piše o Dioklecijanu: „I osim drugih mnogih građevina, dade da se u Rimu sagrade terme, u panonskim krajevima, na granici Rutenije,⁷ sagradio je neku prelijepu zgradu iz porfirnih stijena, koja još uvijek, iako srušena, ipak pruža prizor divljenja onima koji tuda prolaze, kako se čita u povijesti Četiriju ovjenčanih“ (*Toma 2003, 14*). Iz bilješke je jasno vidljivo da je Toma bio upoznat s Porfirijevom legendom, ali ne spominje da je ta građevina hram Sunca.

Jedni proučavatelji legende⁸ smatraju da je ona dobro zasvjedočena i napisana krajem IV. ili početkom V. st. (*Bratož 2003; Delehay 1913; Cavalieri 1912; Guyon 1975; Jarak 1996; Mijović 1966*), dok je drugi drže za fantastičnu pripovijest koju je napisao klerik iz Celijske bazilike u VI. st. (*Amore 1968; Vulić 1934b*).

Klesar Simplicije, drug panonskih mučenika i obraćenik na kršćanstvo, sporna je figura u legendi. Postoji teorija da Simplicija u prvoj verziji nije bilo, već je naknadno unesen u kasnijoj redakciji (*Jarak 1996; Vulić 1934b*). Mo. Pio Franchi izlaže hipotezu da je Simplicije bio štovan u istoj zemlji, ali da on nema nikakve veze s ostalima (*Delehay 1913, 69*). H. Delehay se ne slaže s time, jer smatra da je Simplicije doista bio drug četvorice, iako je sporedan lik (*Delehay 1913, 64*).

⁶ Kiril je 283. postao biskupom u Antiohiji, a 306. ga je zamijenio Tiran (*Eus. Hist. Eccl. VII, 32*).

⁷ Pod imenom Rutenija, Toma podrazumjeva područje „*marche Ruthenorum*“ koja se u doba Arpadovića nalazila u međurječju Save i Dunava (*Toma 1997, 155; Toma 2003, 14*).

⁸ Literatura: *Amore 1965, 177-243; Amore 1968, 1278-1304; Bratož 2003, 29-98; Cecchelli 1950, 584-585; Delehay 1910, 748-764; Delehay 1913, 63-71; Cavalieri 1912, 57-66; Guyon 1975, 505-561; Jarak 1996, 263-289; Karlić 1904; Kirsch 1924, 34-38; Mijović 1966, 53-60; Nagy 1939; Vulić 1934, 1-22; Zeiller 1918, 88-103*.

Kronološko određenje događaja nastoji se postići povezivanjem uz boravak povijesnih osoba koje legenda spominje u Panoniji. Za Dioklecijana⁹ i Kirila¹⁰ moguće je samo pretpostavljati, ali ne i utvrditi da su bili prisutni u Panoniji u trenutku kad se događaj zbio. Zbog toga se predlažu različiti datumi vezani uz kronologiju Dioklecijanova kretanja panonskim prostorima: 294. (Karlić), 303. (Mijović, Bratož), 306. (Bulić, Vulić, Amore, Jarak), a za rimske kornikularije: 305. (Mijović) i 306. (Bratož).

Pokušaji arheološke verifikacije

Legenda navodi zemljopisno određenje: *Tempore quo Dioclitianus perrexit Pannoniis ad metalla diversa (Porfirije I); ...in partis Pannoniae.*

Porfirije imenuje dva lokaliteta zbivanja: Dioklecijan gradi hram boga Sunca na mjestu zvanom Debeli brijeg: „in partis Pannoniae praecepit aedificare templum in loco qui appellatur ad montem pinguem“ (Porfirije III). Druga lokacija je Plameni brijeg: „Venientibus autem ad montem porfyreticum qui dicitur igneus“ (Porfirije IV).

Pored ovako preciznog zemljopisnog određenja navedenog u izvoru čini se da nema pitanja oko mjesta gdje se događaj zbio. Međutim, terminologija u legendi izazvala je puno pitanja i polemika. Teorije o mjestu događaja vezane su uz lokaciju kamenoloma u kojima se mogao odigrati događaj.

Prva teorija predlaže kamenolome na Fruškoj Gori (Karlić 1904; Bulić 1908; Zeiller 1908; Vulić 1931; Mijović 1966; Jarak 1996; Bratož 2003). Lokacije južno od Petrovaradina i sjeverno od Mitrovice (Karlić 1904), oko sela Carević na Dunavu (Bulić 1908), okolica Beočina, Crveni Čot, Kipovno, Gradac (Vulić 1931, 367; Vulić 1934a, 11).

Godine 1960. Arheološki institut iz Beograda iskapao je u Sirmiju (Mijović 1966, 38, v. bilješku 8) i u centru palače pronašao stup od crvenog mramora intenzivnog sjaja i visokog stupnja tvrdoće. Bio je pomno izrezan i izglačan. Možda stup potječe s nalazišta crvenog mramora u Fruškoj Gori na lokalitetu „Glavica“ (Mijović 1966, 58). Na Fruškoj Gori jasno se razabiru tragovi starih kamenoloma,

⁹ O Dioklecijanovu prolasku kroz Panoniju informira nas Laktancije (*Lactantius* 1873, XVII).

¹⁰ Po legendi Kiril je tri godine u tamnici. Glavni udarac progona bio usmjeren na kler, posebice na visoko svećenstvo, koje je zatvarano po tamnicama širom istoka. Moguće je da je biskup Kiril, uhvaćen 303. godine, osuđen na robiju i doveden u sirmijsku tamnicu. Da je tamnica bila pri kamenolomu, potvrđuje i podatak u legendi o tribunu Lampadiju. On je vjerojatno bio zapovjednik vojne zaštite pri kamenolomu koja je čuvala zatvorenike. Biskupa Kirila su po legendi držali tri godine u tamnici što datira događaj u 306. god. U legendi se navodi da je Kiril umro čuvši za smrt klesara, dakle isto 306. godine. Vjerojatno ga je Tiran naslijedio odmah nakon što je vijest o Kirilovoj smrti došla u Antiohiju.

a i nazivaju se „Kipovno“ i „Glavica“ (Bulić 1908). Na sjevernoj strani brijega „Kipovna“¹¹ vidi se uvala u kojoj su bili rimski kamenolomi. Na vrhu „Kipovna“ kamen je crvenkast i na suncu se čudnovato sjaji pa bi mogao biti Plameni brijeg (Vulić 1931, 368). Druga predložena lokacija je Crveni Čot (Vulić 1931, 368). Predložene lokacije za spominjani hram Sunca su: „Kapela“ jer ondje leže ostatci velike crkve, možda posvećene panonskim klesarima (Vulić 1931, 367), „Gradac“ ili „Pustinjakova glava“ gdje nalazimo ostatke starih zidina¹² ili kod Banskog Monoštora (Bulić 1925, 237). Legenda ne navodi ime rijeke u koju su bačeni kovčezi (Porfirije XX) s tijelima mučenika, pa se pretpostavlja da je riječ o Dunavu (Bulić 1925, 237) ili o Savi (Amore 1968, 1288; Bratož 2003, 52).

Druga teorija kao mjesto zbivanja navodi kamenolome na brdu Gereszed, istočno od Sopijana (Pécs) u južnoj Valeriji i Lugio (Dunaszekcső) u mađarskoj Panoniji. U Sopijanama na lokaciji *Quinque Ecclesiae* postoji groblje s ostatkom bazilike koja je možda povezana s kultom 5 panonskih klesara (Simonyi 1960, 165-184; Guyon 1975, 528).

Treća teorija spominje kamenolome Gebel Dokhan u Arapskoj pustinji sjeveroistočno od Tebe (Tomović 1997, 229-239). Legenda govori o taskom i prokoneškom kamenu, nazvanima po otocima Tasu i Prokonesu, te o izradi kipova iz porfirnog kamena. Taski i prokoneški kamen zrnato-lisnati su vapnenac ili „kiparski mramor“; vrsta pogodna za izradu kipova. Analize tektonske strukture na Frušogorskom masivu (Sirmiju) i u Panoniji pokazale su da ne postoji porfirni kamen (Petković 1976). Crveni granit „amphybiotit“ iz Fruške Gore, Panonije (Gereszd) i Gornjanskog masiva po svojoj strukturi nije pogodan za izradu skulptura (Tomović 1997, 232). Geološke analize potvrđuju da nađeni crveni porfir potječe iz egipatskih kamenoloma (Tomović 1997, 234). U Gabel Dokhanu nalazi se *Mons Ignatus* koji bi mogao odgovarati plamenom brdu iz pasije (Tomović 1997, 235).

Relikvije

Pretpostavke o prijenosu relikvija uvjetovane su činjenicom da nema nikakvih podataka o prijenosu u Rim (Tomović 1992, 393). Možda su Panonci oko 500. god. bježeći od Avara ponijeli sa sobom i relikvije klesara te ih pohranili u baziliku na Celiju (Delehay 1913, 66; Bulić 1925, 237; Vulić 1931, 370; Cecchelli 1950, 585). Postoji teza da su tijela rimskih mučenika kornikularija pokopana na Labikanskoj cesti (Via Labicana), a potom su prenesena na Celij (Amore 1968, 1287;

¹¹ Riječ „Kipovno“ je mađarskog podrijetla, možda su kipovi ležali u uvali od vremena Dioklecijana do dolaska Mađara (Vulić 1931, 368).

¹² Zidine su jednostavne, grubi rad, bez tesanja, ukrasa, statua i stupova. Oko njih se vide grabe što upućuje na utvrde iz srednjeg vijeka, a ne na hram Sunca. „Gradac“ je strm i teško pristupačan što bi bilo povoljnije za utvrđenja negoli za hram (Vulić 1931, 367).

Cavalieri 1912; *Kirsch* 1924). Drugo je mišljenje da je dodatak u legendi, koji spominje pokop rimskih mučenika kornikularija na Labikanskoj cesti, izmišljen jer pokopa nije bilo (*Guyon* 1975, 560).

Prva zabilješka koja se povezuje s prijenosom relikvija je iz 594. s crkvenog sabora u Rimu. Prezbiter celijske bazilike potpisao se kao: „*Fortunatus presbyter tituli sanctorum Quattuor Coronatorum*“ (*Guyon* 1975, 509).¹³ Još 499. godine na crkvenom se saboru pod predsjedanjem pape Simaha (498-511) nazvao „*tituli Aemilianae*“ (*Guyon* 1975, 560). Promjena naslova celijske bazilike objašnjava se prijenosom i pohranom relikvija u povodu posvećenja crkve (8. studenog). Ne može se točno odrediti kome su pripadale te relikvije i odakle su prenesene.

Papa Lav IV. (847-855) prije svoga pontifikata obnovio je celijsku baziliku, potraživši i i našavši relikvije zaštitnika, koje se više nisu čuvala, prenio ih je u celijsku baziliku (*Amore* 1968, 1280). Bilješka nam ne govori gdje je papa našao relikvije, ali se pretpostavlja da je tražio na Labikanskoj cesti. Uz to je nejasno je li našao relikvije panonskih klesara ili rimskih kornikularija. U popisu inventara stoji: *nam et corpora sanctorum IIII Coronatorum sollerti cura inquirens reperit (...) eorumque sacratissima corpora (...) sub altare recondens locavit* (*Guyon* 1975, 514). Koje god da je relikvije našao, papa ih je prenio s Labikanske ceste u celijsku baziliku gdje su objedinjene istim kultom Četvorice Ovjenčanih.

Zapisi

Najstariji pisani izvor o Četvorici Ovjenčanih jest kalendar *Catalogus Philocalus* koji je između 336. i 354. u Rimu izradio Furije Dionizije Filokal, kasniji bilježnik pape Damasa I. (366-384).¹⁴ Izvor poznatiji kao *Depositio martyrum* pod datumima 8. kolovoz i 9. studeni donosi: „*V Idus Novemb. Clementis Semproniani Claudi Nicostrati in comitatum*“ (*Guyon* 1975, 509).¹⁵

Oko 430-450. autor *Passio Sebastiani* upotrijebio je u legendi imena *Claudius*, *Sempronianus*, *Nicostratus* i *Castor*.¹⁶ Smatra ih rimskim mučenicima, ali im pridaje rodbinske odnose koje nisu imali te premješta stradanje u more.

U *Sacramentarium Leonianum* za mjesec studeni stoji: „*In natale sanctorum Qattuor Coronatorum*“ (*Mohlberg* 1956, 147). *Sacramentarium Gregorianum* bilježi: „*VI Idus Novembris In natale sanctorum Qattuor Coronatorum*“ (*Mohlberg* 1927, 59). *Martyrologium Hieronymianum* početkom V. st. navodi: *Codex Bernensis*: „*VI ID NOVEMB ROMAE Adcelio Monte. Simp/ro/niani. Claudii*.

¹³ Gregorii I Registri, MGH, Epist., 1, p. 367. Prim.

¹⁴ To je rimski kalendar s popisom godišnjih svetkovina i obljetnica mučenika i s *depositiones* rimskih biskupa od Lucija I. (253-254) do Julija I. (337-352) (*Ritig* 1911, 113-126, 121)

¹⁵ *Depositio martyrum (Liber pontificalis I* [ec. L. Duchesne], Paris 1955, 12). Prim.

¹⁶ *Passio Sebastiani, Acta Sanctorum* Ian. II, 621.

Castoris. Nicostrati“. *Codex Epternacensis*: „VI id romant simfroniani claudi nicostrati et castoris“. *Codex Wissanburgensis*: „UI Id NOU Romae Nat scoru synfromi claudi castori nicostrati“ (*Martyrologium Hieronymianum* 1894, 40). U *Liber Pontificalis* (625-638) spominje se: „Papa Honorius fecit basilicam beatorum martyrum Quattuor Coronatorum quem et dedicavit“. ¹⁷ *Notitia Ecclesiarum* i itinerarij *De locis* iz 635-640. bilježe: „III Coronati, id Claudius Nicostratus Sempronianus Castorius Simplicius“ (*Testini-de Rossi* 1958, 48-50). Na kraju, *Sacramentarium Gelasienne* iz VII. st. spominje: „in natale sanctorum quattuor coronatorum Costiani Claudii Castoris Semproniani“.¹⁸

Kult u Rimu

Ne postoje nikakvi pouzdani podatci o počecima šovanja ove mučeničke skupine. Pretpostavke o tome započinju pitanjem gdje je polazni centar kulta. Postoje dva suprotstavljena mišljenja: prvo da je polazni centar kulta panonskih klesara Celij (Duchesne), i drugo da je polazni centar kulta panonskih klesara na Labikanskoj cesti, u katakombama svetih Petra i Marcelina (Delehaye).

Do stapanja kulta Četvorice Ovjenčanih s kultom četvorice rimskih kornikularija došlo je vjerojatno odmah nakon početka šovanja panonskih klesara u Rimu. Legenda tvrdi da je biskup Miltijad, kasniji papa (311-314), odredio da se štuju zajedno (*Porfirije XXII*). Kult panonskih klesara mogao je stići u Rim s radnicima i vojnicima koji su pratili isporuku kipova iz panonskih kamenoloma u prvoj polovici IV. stoljeća.

Itinerariji informiraju (*Delehaye* 1913, 66) da se u Rimu početkom IV. st. u kubikulu jedne rimske grobnice na Labikanskoj cesti – prema legendi na Labikanskom putu uz treći miljokaz od grada, u pješčenjaku, zajedno s drugim svecima, sahranjena su četvorica rimskih kornikularija – već slavi spomen na Četvoricu Ovjenčanih. U najranijem pisanom izvoru, koji imenuje Četvoricu Ovjenčanih *Depositio martyrum*, kao mjesto kulta navedeno je *in comitatum*. Ova se oznaka tumači na više načina: kao rimska četvrt ili predgrađe (*Delehaye* 1913, 65); kao carska rezidencija u Sirmiju gdje su štovane relikvije (*Mijović* 1966, 55) zbog blizine mjesta mučeništva; i na kraju, kao mjesto na Labikanskoj cesti gdje se jezgra nekropole nekad zvala *in Comitatu* jer je bilo na carskoj zemlji ili u blizini mauzoleja svete Helene (*Amore* 1968, 1285; *Cecchielli* 1950, 525). U bilješci je ime *Clemente* odmah uz imena panonskih klesara. Možda je to ime mučenika svetog Klementa koji se slavi na isti dan i koji je vjerojatno pokopan uz Četvoricu Ovjenčanih. Epigrafski nalaz u dijelu Katakombe sv. Petra i Marcelina tumači

¹⁷ *Liber Pontificalis*, ed. L. DUCHESNE, I, 324. Prim. J. Guyon, 1975, 513.

¹⁸ *Sacram. Gelasien.*, ed. L. C. MOHLBERG, *Liber sacramentorum romanae ecclesiae ordinis anni circuli, Rer. Eccl. Documenta, Series maior, Fontes IV*, 162.

se kao grafit hodočasnika iz V. st., *Sce Cle[mens]*, a napisan je u posvetu svetom Klementu. Taj zapis pomaže da se odredi mjesto kulta Četvorice Ovjenčanih na Labikanskoj cesti, budući da u kubikulu pored onoga gdje je nađen grafit postoje ostatci oltara (Guyon 1975, 532). Nije jasno slavi li se ovdje spomen na panonske klesare ili na rimske kornikularije i jesu li ondje bile položene relikvije. S vremenom je nekropola zvana *in Comitatu* na Labikanskoj cesti narasla i razvila se u Katakombe sv. Petra i Marcelina.

Neovisno o ovome, negdje oko 400. god. razvija se gradski kult na Celiju, kako izvještava Bernski rukopis Jeronimova martirologija koji bilježi slavu svetaca „*Romae e Celio monte*“ i prikazuje crkvu poznatu pod imenom Četvorice Ovjenčanih barem od konca VI. st. (Delehaye 1913, 65). Najkasnije do 595. god. centar kulta Četvorice Ovjenčanih prenesen je u baziliku na Celiju (možda zbog gotske opsade grada 537. god.).

Pojava panonske pasije krajem IV. st. dovodi do dodavanja Simplicijeva imena početnoj listi tako da izraz Četvorica Ovjenčanih, koji je ostao u upotrebi, ubuduće označava pet osoba. Rimski hagiograf pokušao je pomiriti suprotnosti panonske legende s kultom u Rimu, pa je preuredio legendu stapajući ih sve u jedno pod imenom Četvorica Ovjenčanih. Papa Lav IV. završio je stapanje i Četvorica Ovjenčanih i danas se slave 8. studenoga u bazilici na Celiju.

Četvorica Ovjenčanih zaštitnici su kipara i klesara (*Leksikon ikonografije* 1979, 188-190). Rano su postali patroni udruženja: kamenorezaca i skulptora, kipara i klesara, zidara, drvodjelaca, arhitekata, ljevača, stolara, pjeskara. Vjeruje se da štite od bolova, groznice, a i zaštitnici su stoke. Slave se u Italiji, Njemačkoj, Nizozemskoj, Belgiji i Engleskoj. U kiparstvu i slikarstvu prikazivani su pojedini prizori iz njihova života kao i zakivanje u olovne škrinje i potapanje u rijeku.¹⁹

¹⁹ **Bruxelles:** Nacionalni muzej, Četvorica Ovjenčanih dok rade, (vrata od triptiha) XVI. st.; **Bruxelles:** Nacionalni muzej, Dioklecijan naručuje idole i druge skulpture, (slika u triptihu) XVI. st.; **Anvers:** Muzej lijepih umjetnosti, Bičevanje skulptora, Franza Frankena II, 1624. g.; **Anvers:** Muzej lijepih umjetnosti, Skulptori u poslu, Franza Frankena II, 1624. g.; **Lille:** Muzej, „Sv. Četvorica Ovjenčanih“, slika na platnu Gasparda De Grayera, 1624. g.; **Steyer** (Njemačka): Sv. Četvorica Ovjenčanih na kamenim pločama grobnice, arhitekta W. Denka, 1513. g.; **Pavija:** Crkva S. Pietro in Ciel d'oro, kovčeg svetog Augustina, „Sv. Četvorica Ovjenčanih“ skulptura G. Balduccia, XIV. st.; **Milano:** Crkva posvećena sv. Četvorici Ovjenčanih u blizini Duoma, razrušena oko 1605. g.; **Milano:** Duomo, Kastorio, stup oko 1400. g.; Simplicio, kapitel stupa 1400. g.; Sinfonian zavezan za drvo oko 1600. g.; **Venecija:** Palača Ducale, „Sv. Četvorica Ovjenčanih“, kapitel, Trg svetog Marka XIV. st.; Bazilika svetog Marka: mozaik Luigia Gaetana prema skici Domenica Tintoretta 1597-1599. g.; Crkva svetog Apolinara: skulptura postavljena iznad natpisa „*Scola di tagliapietra*“ 1652. g.; **Siena:** Duomo, razrušena Kapela sv. Četvorice Ovjenčanih; Slika Bartola di Maestra Fredi: „Mučeništvo Četvorice Ovjenčanih“; **Ferrara:** S. Nicollo, prikaz na lopati Četvorica Ovjenčanih do nogu Djevice, Niccolo da Pisis 1520. g.; **Arezzo:** S. Francesco, freska Četvorica Ovjenčanih i Djevica na prijestolju; **Firenca:** Or San Michele, niša rezervirana za majstore rezbare kamena i drva, Nanni di Banco 1413. g.; **Ravenna:** Galerija Akademije, „Mučeništvo Četvorice Ovjenčanih“ Jacopa Ligozza 1596. g.; **Perugia:** Nacionalna galerija, „Sv. Četvorica Ovjenčanih“, slika na drvetu Giannicola di Paola; **Cingoli (Fabriano):** Crkva sv. Esuperancija, „Sv. Četvorica Ovjenčanih“, freska 400. g.; **Fabriano:**

Pokušaj sinteze

1. Postoje dvije skupine mučenika: panonski klesari i rimski kornikulariji.
2. Porfirije, autor legende o panonskim klesarima iskusio je život u kamenolomu, zna tehničke termine, vrste kamenja i organizaciju rada. Potpisao se kao porezni pisar za zemljarinu, što je vjerojatno i bio. On zna kako se ponaša car Dioklecijan prema majstorima i umjetnicima. Kao majstor pripovijedanja pisac ugrađuje u priču svoje znanje, daje imena petorice klesara, mjesto gdje se događaj odigrao, okvirno vrijeme, razlog i način njihova stradavanja. Ovi elementi dokaz su ranog nastanka legende, najkasnije u drugoj polovici IV. stoljeća. Nepoznato je Porfirijevo podrijetlo, ali mu latinski nije bio materinski jezik i on najvjerojatnije nije bio klerik iz celijske bazilike. Kad je pisao legendu sigurno nije bio u Rimu jer nije znao za odredbu rimskog biskupa Miltijada o stapanju kulta rimskih kornikularija s panonskim klesarima koju donosi drugi pisac u dodatku pasije.
3. Panonski klesari su stradali oko 303. kad je Dioklecijan bio u Panoniji. Dvije godine nakon njihova mučeništva, sličnu sudbinu doživjela su u Rimu i četvorica kornikularija. Njihova tijela su, kako piše u dodatku legendi, pokopana na Labikanskoj cesti, uz treći miljokaz od grada, u pješčenjaku zajedno s drugim svetima. Možda se njihov kubikul nalazio blizu mjesta zvanog *in Comitatu*. Na tom mjestu, možda i zbog odredbe pape Miltijada, započinje kult četvorice kornikularija pod imenom Četvorica Ovjenčanih.
4. Do kraja IV. st., centar kulta Četvorice Ovjenčanih – rimskih kornikularija na Labikanskoj cesti (Via Labicana) – izgubio se, jer su se kubikuli blizu *in Comitatu* spojili s Katakombama sv. Petra i Marcelina i mjesto kulta (pješčenjak) je nestalo, a imena kornikularija nisu se pamtila.
5. Kult panonskih klesara imenom Četvorica Ovjenčanih rano dolazi u Rim, vjerojatno oko 313. jer papa Miltijad zna za njih i za datum njihova stradanja. Kult je bio dobro prihvaćen od klesara i radnika u kamenu. Radilište rimskih klesara mramora bilo je na brdu Celiju blizu emilijanske bazilike.
6. Odmah nakon dolaska legende u Rim krajem IV. st., nepoznati redaktor spaja dvije skupine svetaca u jednu. On poznaje mjesto pokopa četvorice kornikularija, ali ne zna njihova imena. On ne govori da su panonski klesari bili pokopani na Labikanskoj cesti jer uistinu i nisu bili.

Crkva sv. Benedikta, slika „Četvorica Ovjenčanih u molitvi“, Pasqualina Rossia, 1679. g.; **Rim**: Nacionalna galerija Palača Barberini, „Panonski klesari“ XVI-XVII. st.; **Rim**: Crkva Svete Marije u Cosmedinu, freska iz VIII st.; **Rim**: Crkva sv. Četvorica Ovjenčanih, Kapela sv. Silvestra, freska Raffaellina Motta da Reggio; **Rim**: Crkva sv. Četvorica Ovjenčanih, Klesari primaju osudu od cara Dioklecijana, freska, G. Mannozi detto Giovanni da San Giovanni 1623. g.; **Rim**: Crkva sv. Četvorica Ovjenčanih, Priča o svecima rimskim i panonskim, freska na glavnoj tribini, G. Mannozi detto Giovanni da San Giovanni 1623. god.

7. Sredinom V. st. zbog barbarskih se upada u Panoniju, relikvije panonskih klesara Četvorice Ovjenčanih prenose iz Sirmija u Rim i pohranjuju u baziliku na Celiju jer je, zbog blizine klesara, tamo živ centar kulta. Iz tog razloga bazilika *Aemiliana* mijenja ime prije 595. u crkvu Četvorice Ovjenčanih.
8. Lav IV. na Labikanskoj cesti traži i nalazi relikvije četvorice rimskih kornikularija. On tamo nalazi mnoštvo relikvija i sve ih seli na Celij. Tako je dovršeno stapanje dvaju kultova u jedan.

Izvori i literatura

- AMORE, A. (1965) I Santo Quattro Coronati, *Antonianum* 40, 177-243
- AMORE, A. (1968). Quattro Coronati, sancti martyri. *Bibliotheca Sanctorum*. Roma, 1278-1304
- Leksikon ikonografije liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva* (1979). ur. A. BADURINA. Zagreb.
- BRATOŽ, R. (1986). *Kršćanstvo v Ogleju in na vzhodnem vplivnem območju oglejske cerkve od začetkov do nastopa verske svobode*. Ljubljana.
- BRATOŽ, R. (2003). Dioklecijanovo preganjanje kristjanov v provincah srednjega Podonavja in zahodnega Balkana. *Mednarodni znanstveni simpozij 1700 obletnici smrti sv. Viktorina Ptujškega*. Ptuj, 29-98.
- BULIĆ, F. (1908). Proviene qualche cosa nel palazzo di Diocleziano a Spalato ... dalle lapidicine di Sirmium?. *Bullettino di archeologia e storia dalmata* XXXI, 111-127
- De' CAVALIERI, P. F. (1912). Note Agiografiche: I Santi Quattro. *Studi e Testi* 24, 57-66
- CECCELLI, C. (1950). Coronati Quattro, Sancti, *Enciclopedia Cattolica* t. IV, 584-585
- DELEHAYE, H. (1913). Le culte des Quatre Couronnés à Rome. *Analecta Bollandiana* XXXII, 63-71
- DELEHAYE, H. (1955). *Les légendes hagiographiques*. [Subsidia hagiographica 18a]. Antwerpiae – Bruxellis, 106-109
- DELEHAYE, H. (1910). De Sanctis Quattuor Coronatis Romae in Monte Caelio. *Acta Sanctorum Nov.* III, 748-764.
- GUYON, J. (1975). Les Quatre Couronnés et l'histoire de leur culte des origines au milieu du IX siècle. *Mélanges de l'École Française de Rome. Antiquité* 87, 505-561
- JARAK, M. (1996). Martyres Pannoniae - The Chronological Position of the Pannonian Martyrs in the Course of Diocletian's Persecution. *Westillyricum und Nordostitalien in der Spätromischen Zeit*. ur. R. Bratož. [Situla 34], 263-289
- KARLIĆ, P. (1904). *Passio Sanctorum Quattuor Coronatorum*. Zadar.
- KIRSCH, J. P. (1924). *Der Stadtrömische christliche Festkalender im Altertum*. Münster, 34-38.

- LACTANTIUS (1873). *L. C. F. Lactantius. De mortibus persecutorum liber.* (Sanctorum patrum opuscula selecta). Oeniponti XXII, p. XVII
- LALOŠEVIĆ, V. (2004). *Vitae persecutorum Model: car Dioklecijan.* Filozofski fakultet u Zagrebu. magistarski rad.
- Martyrologium Hieronymianum* (1894). ed. B. ROSSI – L. DUCHESNE. *AASS Nov II/1.* Bruxellis.
- MIJOVIĆ, P. (1966). Sirmijski skulptori i kamenoresci – Quattuor Coronati. *Starinar* XVII, 53-60.
- Sacram. Gregorien.* (1927). ed. L. C. MOHLBERG. *Die älteste erreichbare Gestalt des Liber Sacramentorum anni circuli der römischen Kirche.* Münster.
- Sacram. Leonien* (1956). ed. L. C. MOHLBERG. *Sacramentarium Veronense. Rer. Eccl. Documenta. Series maior. Fontes I.*
- NAGY, T. (1939). *Die Geschichte des Christentums in Pannonien bis zu dem Zusammenbruch des römischen Grenzschutzes.* Dissertationes Pannonicae. Ser. II. No. 12. Budapest.
- PETKOVIĆ, K. (1976). *Fruška Gora. Monografski prikaz geološke građe i tektonskog sklopa.* Monografije Fruške Gore 2. Novi Sad. (u Tomović 1997, 232).
- RITIG, S. (1911). Martyrologij srijemsko-panonske metropolije. *Bogoslovska Smotra* 2, 113-126.
- SIMONYI, D. (1960). Sull'origine del toponimo „Quinque ecclesiae“ di Pécs, *Acta Ant. Acad. Scien. Hungaricae* 8, 165-84
- TESTINI, P. – de ROSSI, G. B. (1958). *Archeologia cristiana.* Roma.
- ТОМА СПЛИТСКИЙ (1997). *История Архиепископов Салоньи и Сплита.* пр. О. А. Акимовой. Москва.
- ТОМА АРХИДАКОН (2003). *Thomae Archidiaconi. Historia salonitana: Historia saloniatorum atque spalatinorum pontificium.* O. Perić i M. Matijević Sokol. Split.
- TOMOVIĆ, M. (1992). Problem porekla antičkog porfira u Srbiji. *Zbornik Narod. Muz. Arh.* 14/1, Beograd.
- TOMOVIĆ, M. (1997). The Passio Sanctorum IV Coronatorum and the Fruška Gora hypothesis in the light of archaeological evidence. *Akten des IV. Internationalen Kolloquiums über Probleme des provinzialrömischen Kunstschaffens.* Celje, 229-239.
- VULIĆ, N. (1931). Frušogorski mučenici. *Glasnik Istorijskog društva u Novom Sadu*, IV/3.
- VULIĆ, N. (1934a). Frušogorski mučenici. *Glasnik Istorijskog društva u Novom Sadu*, br. 6.
- VULIĆ, N. (1934b). Iz antičke istorije naše zemlje. Passio sanctorum IV coronatorum. *Glas Srpske Kraljevske akademije* 82, 1-22.
- ZEILLER, J. (1918). *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'Empire romain.* Paris, 88-103.

The problems regarding the group of martyr saints *Quatuor Coronati*

The *Quatuor Coronati* consists of two groups of saints, the Pannonian carvers and the Roman *cornicularii*. The author wrote the legend as a biography of four carvers and it is very impressive. Numerous martyrologies mention this group of martyrs from the Late Antiquity onwards. The *Quattour Coronati* is indeed interesting as a research topic because of the historical data in the legend and numerous uncertainties regarding the emergence and spreading of the cult. Many papers have tried to verify the historical data, to date the archaeological findings, and to reconstruct the development of the cult of the *Quatuor Coronati*. In spite of all this effort, many questions still remain open.

Ključne riječi: *Quatuor Coronati – Četvorica Ovjenačanih – panonski klesari – legenda – kult*

Key words: *The Quatuor Coronati – Pannonian carvers – legend – cult*

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

38

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a bold, stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase, sans-serif font.

ZAGREB 2006.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 38

Izdavač

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača

Miljenko Jurković

Glavni urednik

Borislav Grgin

Uredništvo

Ivo Goldstein
Boris Olujić
Mario Strecha
Božena Vranješ-Šoljan

Tajnik uredništva

Hrvoje Gračanin

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje

Ovi su Radovi tiskani uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Naslovna stranica

Iva Mandić

Računalni slog

Boris Bui

Lektura i korektura

Ivan Botica

Tisak

Tiskara Rotim i Market, Lukavec

Tiskanje dovršeno u listopadu 2006. godine

Naklada

400 primjeraka